

מאת [מירון רפפורט](#)

כשקיבל אזרחות ישראלית שינה הנדיר ז'אן לרואה את שמו ליוחנן אליחי. כבר 51 שנים הוא חי כאן, ישראלי נאמן, קתולי מאמין ובלשן המסור ללימוד השפה הערבית

[twitter](#) עקבו אחרי אתר הארץ בטוויטר

יוחנן אליחי. ציוני במובן המקורי

תצלום: פייר תורג'מן, באובאו

הנשק" ונורה למוות. "ארשוסן" נכתב בגרמנית, לצד התרגום לצרפתית.

באחד הימים הוא נכנס עם חבר ללשכתו של הכומר המקומי. בספרייה שלו הם מצאו ספר דקדוק לעברית מקראית. "העתקנו את האלף בית העברי ואמרנו, 'הנה, עכשיו יש לנו שפה סודית, נכתוב מכתבים בצרפתית באותיות עבריות'", מספר אליחי, היום בן 80, בשוֹבוֹת של נער. "אני כתבתי לו והוא לא ענה לי, אבל בגיל 14 ידעתי לכתוב עברית, סתם, כמו מורס".

הסיפור הזה מקפל בתוכו שלושה יסודות מרכזיים בחייו של אליחי: האמונה הנוצרית, האהבה ליהדות והסקרנות הלשונית הבלתי נלאית שלו. סקרנות גדולה שהביאה אותו לכתוב במחברתו, במסודר, את המלים הערביות שלמד בכפר בלבנון שבו שירת ככומר צבאי אחרי המלחמה. ומן המחברת הזו, מן המילון הפרטי שכתב לעצמו פשוט משום שלא מצא בביירות מילון צרפתי לערבית מדוברת, נולדה סדרה של מילונים לערבית מדוברת: מילון צרפתי-ערבי בשביל הנזירים שלימד מאוחר יותר בישראל, מילון עברי-ערבי שעשרות אלפי ישראלים למדו ערבית בעזרתו ובעזרת החוברות ללימוד הערבית המדוברת שהוא חיבר במשך השנים; ולפני כשנה גם מילון אנגלי-ערבי נרחב, כי השפה, אומר אליחי, היא המפתח ללב.

השפה של אדם וחיה

ז'אן לרואה נולד ב-1927 בפרוור של פאריס. הוא למד בבית ספר ממלכתי רגיל, ואחר כך הלך ללמוד בסמינר קתולי. אמו, שלא ראתה עצמה כמאמינה, סירבה

ללכת אתו לכנסייה "כי הכמרים מדברים אלי לטינית", היא נימקה. אליחי, הנזיר אליחי, דווקא מכיר לה טובה על כך. "כך הכרתי אדם שמאוד הערכתני, שלא היה קתולי. זה פותח אופקים", הוא אומר. החינוך בסמינר הקתולי שבו למד היה חופשי למדי. הוא זוכר, לדוגמה, את המורה לתיאולוגיה מסביר שאם קומוניסט רוצח כומר משום שהוא מאמין שבכך הוא משחרר את העם שלו מכבליו, אלוהים יגמול לו, משום שאלוהים שופט את כוונות האדם. "קיבלנו מכה", מתאר אליחי את תגובתם של פרחי הכמורה הנדהמים.

בסמינר למד אליחי עברית מקראית (את האותיות הכיר עוד משפת הסתרים שלו), אבל על יהדות הוא לא ידע דבר. רק שנים אחר כך, כשכבר היה בישראל, למד שבמסעות הצלב טבח ביהודים, שרבים מקורבנות האינקוויזיציה היו יהודים, וכתב ספר מרשים על ההיסטוריה של האנטישמיות בכנסייה הקתולית. אבל בסמינר לא הזכירו את הקורבנות. "אף אחד

לא אוהב לספר על השטויות שהוא עשה", אומר אליחי.

איורים: יוחנן אליחי, מתוך: "לדבר ערבית"

ברחוב של אליחי בפאריס התגורר יהודי מבוגר. הוא זוכר אותו מסתובב עם הטלאי הצהוב בשנות המלחמה, עד שנעלם. אולי נשלח למחנות, אולי נפטר בשיבה טובה, אליחי לא יודע עד עצם היום הזה. "נהגנו לומר שאנחנו סובלים תחת הכיבוש, אבל היהודים סובלים הרבה יותר", הוא מספר. על ההשמדה הוא לא ידע דבר, עד שפאריס שוחררה על ידי בעלות הברית. "כמה ימים אחרי השחרור, טיילתי בפאריס. כולם היו ברחובות, פרחים וטנקים. עד שהגעתי לשגרירות האמריקאית שבדיוק נפתחה מחדש, ובוויטרינה הציגו צילומים ממחנות ההשמדה".

מה ראו שם?

"גוויות. והיה הסבר מה עשו ליהודים. חזרתי הביתה ואמרתי לסבא וסבתא, 'אתם יודעים מה שהם עשו ליהודים?' זה היה שוק בשבילי".

בערך באותו זמן נפל לידי של אליחי עיתון שסיפר על יהודים שקוראים להם ציונים, שבונים על החולות בפלשתינה עיר בשם תל אביב. זה הקסים אותו. "התלהבתי מהסיפורים של האירים שנלחמים נגד האנגלים כדי שיוכלו לדבר את השפה שלהם ולהיות חופשיים. עכשיו גם היהודים חוזרים לארץ שלהם ומחיים את השפה שלהם, זה נראה לי נהדר". אליחי החליט שהוא יגיע לארץ המתחדשת

היא ויחיה בקרב העם שסבל כה הרבה במלחמת העולם השנייה.

מיד אחרי המלחמה החליט אליחי להצטרף למסדר "האחים הקטנים", שהוקם על ידי קתולים שרצו לחיות כמו שחי ישו מנצרת: בלי לבוש של נזירים, בלי לחיות במנזר או להתפרנס ממנו, בלי להטיף, בלי מיסיונריות. לחיות בין האנשים כאחד האדם. מייסד המסדר עבד כצבע, אחיו היה פועל בניין. פעם פגש את ראש המסדר בלונדון, כשהוא שוטף כלים במשרד הראשי. זה מתאים לי, הוא אמר לעצמו.

זהו מסדר קטן המונה כיום כ-250 נזירים בעולם כולו, והם חיים בקבוצות של שניים-שלושה, באיראן ובפקיסטאן, ביפאן ובארגנטינה. אליחי אכן לבוש כאחד האדם וגר עם עוד אח מהמסדר בדירת שלושה חדרים צנועה בשיכון בארמון הנציב ("זה לא מעבר לקו הירוק", הוא אומר, "בדקתי במפות, השטח היה שייך לאו"ם").

לפני שהצטרף למסדר נדרש לעשות שירות חובה בצבא הצרפתי. הוא מונה לכומר צבאי וב-1946 נשלח ללבנון, שהיתה עדיין תחת שלטון צרפתי, ללמד בבית ספר מרוני בכפר קטן ליד ג'וניה. כשהיה נער קנה פעם ספרון ללימוד ערבית בשלושה חודשים, סתם מתוך סקרנות כללית, אבל לא זכר הרבה ממנו. עכשיו החליט שאם הוא כבר שם, בלבנון, זו הזדמנות ללימוד ערבית. ברכבת מאל-קנטרה שבמצרים לחיפה הוא הספיק ללמוד מזוג ציונים שהיו בדרכם לארץ ישראל איך אומרים "לילה טוב" בעברית מודרנית, לא בעברית של ספר בראשית שהכיר מהסמינר.

שם, בלבנון, התחיל הרומן שלו עם הערבית. "כשהגעתי לביירות, שאלתי איפה אפשר לקנות מילון לערבית מדוברת. אמרו לי, 'אין'. אמרתי, 'בסדר, אני אעשה לעצמי'. קניתי מחברות, וכל פעם ששמעתי מלה הייתי כותב אותה, ביחיד וברבים. זה היה המילון הראשון שלי. הייתי לומד ושואל את הילדים בכפר. למדתי גם ערבית ספרותית, כדי לקרוא את התפילה". עשרות המחברות האלה, הכתובות בכתב יד מסודר וצפוף, מלוות אותו עד היום במפעל הלשוני שלו, מפעל חייו.

אליחי אהב את החיים בכפר המרוני, אבל לא היתה לו שום כוונה להישאר שם כ"מורה מכובד שמלמד צרפתית ומתמטיקה", כדבריו. הוא רצה להצטרף למסדר "האחים הקטנים" והוא רצה לחיות בארץ ישראל, בין הציונים שמקימים מחדש את מדינתם העצמאית. ציוני אמיתי. עד היום הוא מגדיר את עצמו ככזה. "אתה יכול להגיד שאני ציוני במובן המקורי, לא מה שאומרים עכשיו", הוא אומר בחיך.

ב-1947, רגע לפני הכרזת המדינה ומלחמת העצמאות, הוא ביקר בארץ המובטחת עם ידידיו הכמרים מהצבא הצרפתי. בתחנת הרכבת בלוד, הוא מספר, חווה מעין התגלות. "הגענו בשש בבוקר ובתחנה היו מצחצחי נעליים ומוכרי עיתונים, שמכרו את 'הארץ' ו'הבוקר'. הכרתי את המלים האלה מספר בראשית שלמדתי בסמינר. אמרתי לעצמי, 'זו השפה של אדם וחווה'".

הם טיילו בארץ וביקרו יחד במקומות הקדושים, אבל כשניתן להם זמן חופשי ושאר הכמרים הלכו לביקר במקומות הקדושים החביבים עליהם, אמר אליחי לחבריו למסע, "אני הולך לרחביה לשמוע את הילדים היהודים משחקים בגולות בעברית".

אזרחות בשלוש לירות

אליחי עוד חזר לצרפת להשלים את לימודי הדת, אבל כל הזמן היה ברור לו שהוא

חוזר לישראל. ב-1956 הגיע לכאן סופית בתור אח במסדר, אחרי שהספיק לעבוד כמה חודשים כמתנדב בקיבוץ שדה אליהו, ב-1953. הוא התיישב ברמת גן, למד קרמיקה אצל אומן ישראלי והתחיל לעבוד במקצוע. כעבור ארבע שנים החליט לבקש אזרחות ישראלית. "ניגשתי למשרד הפנים וביקשתי אזרחות. חשבת שישאלו אותי כל מיני שאלות, אבל הפקידה רק ביקשה ממני שתי תמונות ושלוש לירות". כעבור כמה חודשים הוא היה אזרח של מדינת ישראל, לאחר שוויתר על אזרחותו הצרפתית, למרות המחאה של הקונסולית הצרפתית בתל אביב. לכבוד האירוע שינה את שמו - מז'אן לרואה ליוחנן אליחי. "אמרו שאלוהים מת בשואה, ואני רציתי להראות שהוא חי", אמר בראיון לקראת צאת המילון שלו באנגלית לפני כשנה.

בישראל למד אליחי לראשונה על הדברים הנוראים שנעשו ליהודים בשם הכנסייה הקתולית, במהלך הדורות. כאן הבין, לראשונה, שיש קשר בין השואה ובין מה שלימדו בכנסייה הקתולית, ש"השואה שייכת לנאצים, אבל העמים הנוצרים לא התנגדו כל כך, ולפעמים אף עזרו. היו בפולין כאלה שאמרו ליהודים, 'מה אתם רוצים? זו התוצאה כי אתם הרגתם את ישו'".

הכנסייה הקתולית היתה אנטישמית?

"היתה הרבה אנטישמיות בכנסייה. אפשר לקרוא לזה אנטי-יהדות ולא אנטישמיות, כי אף פעם לא אמרו שצריך להרוג את היהודים, אבל רצו להשפיל אותם כדי שיידעו שאנחנו, הקתולים, צודקים והם, היהודים, עשו משהו לא יפה".

פעם הוא נכנס לחנות ספרים בתל אביב, עונד צלב קטן ממתכת. בחנות היו שני יהודים מבוגרים מפולין, הוא מספר, ו"אחד מהם ראה את הצלב, העווה את פניו וברח". מאז הסיר אליחי את הצלב, כי הבין שהוא פוגע ברגשותיהם של יהודים רבים. המסדר נתן לו רשות לכך. כמה שנים לאחר מכן עבד, כקרמיקאי, בהנחת שמות מחנות הריכוז באוהל יזכור ב"ד ושם". "עבדתי שם שלושה חודשים ואמרתי: 'אלוהים, בשביל זה באתי לפה'".

אין אליפות סבל

דווקא כשהנזיר הקתולי אליחי כבר היה ישראלי בכל רמ"ח אבריו, הוא הבין שבארץ הזו שהוא אוהב ושקשר בה את חייו, חי עוד עם לצד העם היהודי. חיים פה ערבים. בתחילת שנות ה-60, כשרק מעטים דיברו על "הבעיה הערבית", כאשר הערבים בישראל חיו עדיין תחת משטר צבאי, החליט אליחי לעזוב את הדירה ברמת גן ולעבור לחיות ביניהם. "פניתי למסדר ואמרתי שטוב מאוד שאנחנו חיים בקרב היהודים, אבל יש כאן עוד עם, ואנחנו צריכים לחיות אתו. הבנתי שישראל זו גם הבעיה הזו".

ב-1965 הוא אכן עבר לתרשיחא, כפר שרובו נוצרי שחובר לו עם עיירת הפיתוח מעלות. "הייתי שנתיים בתרשיחא. היה אז משטר צבאי, והם סיפרו על הבעיות שם. סיפרו שרוצים לקחת להם אדמות, כי המדינה אמרה שבתוך האדמות יש סלעים, והסלעים שייכים למדינה", הוא מספר.

הם דיברו על מה שקרה ב-1948?

"לא כל כך. אולי הם פחדו".

המשטר הצבאי בוטל ב-1966, אבל אליחי זוכר שזה לא ממש שינה את המצב בכפר. ההבדל היחיד היה שאם קודם התושבים היו צריכים לבקש אישור מקציני צבא כדי לנסוע לכפר השכן או לחיפה, עכשיו הם התבקשו לגשת לתחנת

המשטרה ולבקש אישור נסיעה מהשוטרים. הכל נשאר אותו הדבר.

זה גרם לך לחשוב אחרת על ישראל?

"לא, כי הכרתי מספיק דברים חיוביים וידעתי שיש גם אנשים שחושבים אחרת".

בתרשיחא העמיק את הידע שלו בערבית. "אני אוהב את המוסיקה של הערבית", הוא אומר. "היא יותר נעימה לאוזן מעברית וגם עשירה יותר. עם כל המשלים והביטויים, יש מלים לכל דבר. זו שפה מאוד פיוטית, ציורית".

ב-1967, עוד לפני המלחמה, היה אמור אליחי לעזוב את תרשיחא ונזיר צרפתי אחר אמור היה להחליפו. כדי להקל על הבא אחריו, הוא קיבץ במחברת את כל המלים בערבית שלמד בשהותו בכפר, רשם לצדן את תרגומן בצרפתית והוסיף משפטים שימושיים נבחרים. זו למעשה היתה הגרסה הראשונה של המילון שלו.

מלחמת ששת הימים הפכה את התחביב של אליחי לעיסוק מסודר יותר. בביקור בירושלים המזרחית שזה עתה נכבשה, גילה לתדהמתו שהנזירים האירופים שחיים שם אינם יודעים ערבית, משום שהפלשתינאים שבאו אתם במגע למדו את שפתם - צרפתית במוסד של צרפתים, פולנית במוסד של פולנים. אליחי אירגן קבוצה של כ-60 איש, הדפיס בשבילם במכונת כתיבה את המילון הצרפתי-ערבי שכתב במחברת בתרשיחא וכתב חוברות ללימוד ערבית מדוברת.

הקורס זכה להצלחה, החוברות שוכפלו במאה עותקים ואליחי שלח אחת מהן לפרופ' חיים בלנק מהאוניברסיטה העברית, מומחה בעל שם עולמי לדיאלקטים של ערבית מדוברת. בלנק התלהב. "הוא אמר לי, 'יוחנן, תעשה את זה בעברית'", מספר אליחי. בלנק התנדב לסייע ובמשך שלוש שנים עבד אתו על הפרויקט. ב-1970 יצא המילון הראשון שלו לעברית-ערבית מדוברת, ובעקבותיו יצאו ארבע חוברות ללימוד ערבית בעברית. תלמידים רבים מכירים את החוברות האלה, עם האירוסים החביבים שאליחי צייר בעצמו, כמו ברווז המאחל "מברוכ" לתרנגולת שזה עתה הטילה ביצה.

אליחי עבד כקלדן בהוצאות ספרים, ובמקביל המשיך בעבודה המילונית שלו. מדי ערב הוא הקליט שידורים בערבית מהטלוויזיה ומהרדיו, מילא מחברות בתמלילי השידורים, סימן את המלים והביטויים שנראו לו מעניינים ולא מוכרים והתייעץ עם "אינפורמטורים" ערבים מהגליל ומירושלים, על אופן השימוש בביטוי זה או אחר ועל הדרך שבה הוא משתנה ממקום למקום. ב-1999 הוציא מהדורה מעודכנת של המילון לערבית מדוברת בעברית, ולפני כשנה הוציא מהדורה מורחבת של המילון באנגלית. יצירה בהחלט מרשימה. אליחי הכין בעצמו 36 לוחות פעלים, קיטלג עשרות צורות של שמות עצם, ולצד כל ערך במילון הוסיף משפט או שניים מחיי היום-יום, המסבירים את השימוש בו.

מדי פעם מתקשרים אל אליחי אנשים ומודים לו על הספרים שכתב, שעזרו להם ללמוד ערבית. במיוחד הוא נהנה לשמוע ממורה ותיק לערבית, עלי אל-אזהרי מיפו, שנהנה מספרי הלימוד שלו, כי סוף סוף יש מישהו שלא מסתכל על הערבים מגבוה. "אני לא חשבתי על זה, לא הרגשתי שאני עושה משהו מיוחד", אומר אליחי. "חייתי בין ערבים, ראיתי את הבעיות שלהם, למה שאני אחשוב שהם נחותים?"

הפתיע אותך שישראלים יודעים כל כך מעט על הערבים שחיים לידם?

"הפתיע ולא הפתיע. מי מתעניין במיעוט? מה הצרפתים יודעים על המיעוט הפורטוגלי או על המיעוט הערבי שחיים בצרפת? לצערי, חוסר עניין במיעוט זה

לא עניין יוצא דופן".

אליחי מאמין בשלום ובקרבה בין העמים, אבל קשה לתאר אותו כמיסיונר של שלום. הוא חי כאן ורואה את עוולות הכיבוש ואת הסבל של הילדים, אבל נשאר קודם כל ישראלי. לפעמים יותר ישראלי מהישראלים עצמם.

כשעבד בבית דפוס בחיפה, הוא מספר, הגיע איש קיבוץ לוחמי הגטאות, ניצול שואה יליד פולין, כדי לתת להדפסה סיפורים שכתב על השואה. סיפורים קצרים, יפים ועצובים מאוד, אומר אליחי, שגרמו לו לבכות. הם התיידדו. ניצול השואה הזמין אותו אליו, ואליחי סיפר לו על דרך פעולתם של הנזירים במסדר שלו, איך הם הולכים לעניים ולאנשים שסובלים. "פתאום הוא אומר לי, 'יוחנן, אם אתם הולכים לאנשים שסובלים הכי הרבה, אתם לא צריכים להיות אתנו, אתם צריכים להיות עם הפלשתינאים'. וזה אומר לך ניצול שואה".

ומה ענית לו?

"עניתי שיש למסדר שלנו אחים ואחיות במדינות ערב, בעזה וברמאללה, אבל אנחנו לא מחפשים מי הכי סובל החודש. אנחנו לא מהאו"ם שבאים להציל את המצב בדארפור. אנחנו באנו לחיות כאן, ופה זה עוד לא שווייצריה. נדמה לי שישראל עוד לא הפסיקה לסבול".